

JEZYKOZNAWSTWO

TAMARA GRACZYKOWSKA

O REGIONALIZMACH LEKSYKALNYCH W KOWIEŃSKIM TYGODNIKU „CHATA RODZINNA”

Stosunki między Polską a Litwą w okresie międzywojennym były bardzo złe, gorsze nawet niż z Niemcami i Rosją¹. Po zajęciu Wilna w październiku 1920 przez gen. Żeligowskiego Litwa zerwała wszelkie stosunki z Polską. Stan taki utrzymał się do 31 III 1938 r. Jedynym wyjątkiem było zawarcie umowy o małym ruchu granicznym. Nawiązanie stosunków nastąpiło dopiero w wyniku postawienia Litwie 48-godzinnego ultimatum².

Sytuacja polityczna między obu państwami niekorzystnie rzutowała na położenie polskiej ludności na Litwie oraz mniejszości litewskiej w Polsce. Fale prześladowań, które spadały na Polaków na Litwie, stanowiły często odpowiedź na represje w stosunku do ludności litewskiej w państwie polskim. Poza tym na negatywne nastawienie władz rządzących do miejscowych Polaków wpływało przeświadczenie, iż nie są oni Polakami, lecz spolonizowanymi Litwinami³.

Mniejszość polska była stosunkowo licznie reprezentowana w Republice Litewskiej. Według danych oficjalnych w 1923 r. mieszkało tam 65 tys. Polaków (3,04%)⁴. Jednakże statystyki polskie wykazywały około 200 tys. Polaków (9,99%). Spis urzędowy aż trzykrotnie uszczuplił więc stan polskiego posiadania⁵.

Ludność polska od początku istnienia państwa litewskiego była przedmiotem wszechstronnej i systematycznie prowadzonej akcji wynaradawiającej. Hamowano rozwój polskiego szkolnictwa początkowego⁶, pozbawiano Polaków pracy na posadach państwowych i samorządowych, niemal zupełnie usunięto język polski z życia kościoła katolickiego⁷. W wyniku reformy rolnej 700 tys. ha gruntów będących własnością polskich ziemian przeszło w ręce chłopów litewskich prawie bez odszkodowań⁸.

Mimo trudnej sytuacji Polacy starali się zachować polskość. W okresie międzywojennym na terenie Litwy działało ok. 30 polskich organizacji oświatowych, społecznych i kulturalnych. Najważniejszą z nich było towarzystwo kulturalno-oświatowe „Pochodnia”, które walczyło o polską szkołę, zakładało biblioteki, posiadało m. in. 26 czytelni na prowincji. Wśród organizacji gospodarczych prężnie działało Kowieńskie Towarzystwo

Drobnego Kredytu. Rozwijała się też polska prasa. Wydawano następujące czasopisma: "Dzień Kowieński", później pod nazwą "Dzień Polski" (dziennik dla inteligencji polskiej), "Chatę Rodzinną" (tygodnik popularny dla wsi), "Dzwon Świąteczny", "Iskry" (miesięcznik dla młodzieży)⁹. Po przewrocie w grudniu 1926 r. wprowadzono cenzurę. Cała prasa (również litewska) kostniała w jej kleszczach. Gazety były pisane według szablonu, wręcz nudne¹⁰. W prasie polskiej cenzura ze szczególnym upodobaniem tępiła komunikaty o polskim szkolnictwie. Nie wolno było reklamować polskich wydawnictw. Dekret prasowy zabraniał wypuszczania numeru z pustymi miejscami po artykułach zabronionych przez cenzurę. Płaciło się za to 200-300 litów grzywny. W polskiej prasie uderzał też brak wywiadów. Wynikało to z faktu, iż polskiego dziennikarza nikt na wywiad by nie przyjął¹¹.

Tygodnik "Chata Rodzinna", pismo ludowe z dodatkiem dla dzieci i poradnikiem rolniczym, zdaniem W. Wielhorskiego, cieszył się największą popularnością wśród Polaków na Litwie i w 1938 r. miał około 6000 prenumeratorów¹². Było to czasopismo o charakterze narodowo-chrześcijańskim. Ukazywało się nieprzerwanie od roku 1923 do 1940. W ostatnim roku wyszło jednak tylko 9 numerów.

Tygodnik "Chata Rodzinna" dostarcza cennego materiału do badań nad kowieńską odmianą polszczyzny północnokresowej w jej odmianie kulturalnej. Po materiał językowy sięgnęłam do pierwszego pełnego rocznika, czyli do roku 1924 (w roku 1923, czyli pierwszym roku wydawania "Chaty Rodzinnej" ukazało się zaledwie 14 numerów). Szczegółowej ekscerpcji poddałam cały rocznik, czyli 50 numerów.

W niniejszym artykule przedstawiam jedynie osobliwe słownictwo. Zgromadzony materiał umieszczam w następujących działach:

I. Przeszarzałe słownictwo ogólne:

1. Wyrazy przeszarzałe nie mające odpowiedników w językach wschodniosłowiańskich;
2. Wyrazy przeszarzałe mające odpowiedniki w języku rosyjskim;
3. Wyrazy przeszarzałe mające odpowiedniki w językach wschodniosłowiańskich (białoruskim i rosyjskim).

II. Rusycyzmy

III. Białorutenizmy

IV. Wschodniosławizmy

V. Lituanizmy

VI. Osobliwości leksykalne o niejasnej proveniencji.

Ustalając proveniencję poszczególnych jednostek, brałam pod uwagę informacje zawarte w słownikach języka polskiego, słownikach przekładowych oraz monografiach poświęconych polszczyźnie północnokresowej¹³.

I. Przeszarżałe słownictwo ogólne

W tej grupie znalazło się 56 takich jednostek, które po I wojnie światowej wyszły bądź wychodziły z obiegu w ogólnej polszczyźnie (słowniki SWi i SW notują je z ograniczającymi kwalifikatorami). 20 z nich ma odpowiedniki znaczeniowe i kształtowe w języku rosyjskim, 7 w języku białoruskim i rosyjskim.

1. Wyrazy przeszarżałe nie mające odpowiedników w językach wschodniosłowiańskich:

bezzenny 'nieżonaty': [...] na stole dworskim utrzymywano połowę służby i czeladzi, a mianowicie wszystkich *bezzennyh* i niezamężne [...] - 16/3¹⁴; SW notuje jako *mało używane*;

całki 'cały': [...] lecz chcąc od nich wrócić *całki*,// Nie latarki tobie synu,// Ale dobrej trzeba pałki - 40/7; znane SL i SWi; jako *mało używane* kwalifikuje SW, SD zaś traktuje jako *dawne*, dziś *gwarowe*; Ł, s. 18 podaje, że język polski nie ma przymiotnika "całki", podobnie Sz, s. 18 przestrzega: "cały, nie *całki*";

czerniec 'zakonnik w obrządku wschodnim': Obstały *czernice* w koło,// Dymem popy kadzą łoże... - 14/2; bez ograniczeń zapisy w SL, SWi; w SW z kwalifikatorem *wyr. staropolski*; w SD zarejestrowane jako *dawne*;

dotykanie 'tyczenie się': Nie ma potrzeby *dotykania* poszczególnych wypadków, jest jednak pewnem, iż w okręgu Kłajpedzkim sympatja ku Litwie staje się mniejszą [...] - 28/5; SW notuje *dotykać* w znac. 'tyczyć się, dotyczyć' jako *mało używane*, w SD z kwalifikatorem *przeszarżałe*;

gorzałczany: *choroba gorzałczana* 'choroba alkoholowa': Może to pijacy, nałogowcy, nieszczęśliwi, co ich po prostu *choroba gorzałczana* ciągnie od karczmy do kieliszka? - 25/6; słowniki nie notują takiego połączenia wyrazowego; SL, SWi rejestrują jedynie wyrażenie *pijak gorzałczany* bez ograniczeń, natomiast w SW występuje ono z kwalifikatorem *mało używane*, a w SD jako *przeszarżałe*;

kołowiec 'rower': Dlaczego lekarze zalecają jazdę na *kołowcu* [...]? - 15/8; ze słowników notuje jedynie SW;

koniczysko 'koniczynisko': O uprawie *koniczysk* będziemy pisali w jednym z następných numerów - 40/8; SW rejestruje jako *gwarowe*, a SD odsyła do hasła *koniczynisko*;

kopania 'niecka, naczynie do wyrabiania ciasta': Na ziemi stały *kopanie* z galareta, z nóg wołowych przyrządzoną [...] - 16/2; w SWi w postaci *kopańka* jako *nieużywane*, SW notuje *kopanka*, *kopańka*, *kopań* z kwalifikatorem *staropolskie*, *gwarowe*; również SD podaje leksem *kopańka* jako *gwarowy*¹⁵;

krestencja 'plony rolnicze, zbiory': [...] nadchodzący sezon jesienny może więcej niż poprzednie spowodować pożarów z *krestencją* [...] - 35/6; SL, SWi nie notują, SW ocenia jako *gwarowe*, a SD - *dawne*;

laufer 'bieżnik': [...] ładne haftowane obrusy, *laufer*, talerze [...] pociągały oczy widzów - 44/6; starsze słowniki nie notują; w SD jako *przestarzałe*; współcześnie rejestruje Sł, s. 43-44;

mliwo 'zboże przeznaczone na przemiał': [...] właściciel młyna [...] płaci podatek od sumy otrzymanej w ciągu roku za *mliwo* - 47/6; w SL brak, natomiast bez ograniczeń rejestruje SWi; w SW jako *staropolskie*, w SD - *dawne*; z kresów podaje RSW, s. 95;

niedokrewność 'niedokrwistość': [...] gdy dodamy inne jeszcze [...] przyczyny wpływające na ich zdrowie, nic dziwnego, że przychodzi bladaczka, *niedokrewność* [...] - 25/7; w SL brak, bez ograniczeń notuje SWi, w SW z kwalifikatorem *wyr., którego należy unikać*, a w SD - *przestarzałe*;

ogacić 'osłaniać budynek słomą od zimna': Aby zabezpieczyć inwentarz od tych wszystkich chorób, musi gospodarz ściany obory czy stajni *ogacić* czyli obłóżyć [...] - 1/7; w SWi bez ograniczeń, w SW jako *gwarowe*, w SD - *rzadkie*;

pieniężnik 'bogaty człowiek': Fakt ten wywołał wielkie zaniepokojenie wśród ludności, zwłaszcza *pieniężników* - 5/3; [...] w kołach handlarzy-*pieniężników* powstał popłoch - 7/5; notowane w SWi, w SW z ograniczeniem *mało używane*, a w SD - *dawne*;

podwieczor/ podwieczór 'godziny przedwieczorne': Gdyby nie płaczące niebo od rana do *podwieczoru* zjechałoby się gości więcej [...] - 35/6; notowane w SL i SWi; w SW jako *gwarowe*; SD nie rejestruje;

pogrzebiony 'pochowany': *Pogrzebiona* w grobach rodzinnych w Pokroźcu na Żmudzi - 4/7; znane jedynie SW z kwalifikatorem *staropolskie*;

połownik 'użytkownik wolny oddający właścicielowi połowę zbiorów': W majątku Połobie przy Poniemuniu dolnym poszukuje się *połownika* w gospodarstwie - 7/8; jest w SL, SWi i SW; w SD jako *ekonom. hist.*; z kresów północno-wschodnich podaje RSW, s. 100;

pracowny 'pracowity': Niosłaś Mu skaplerz pokutny swego narodu, na twej *pracownej* piersi zawieszony - 50/5; notują SL, SW bez ograniczeń; w SWi jako *nieużywane*, a w SD - *dawne*;

rzeźnica 'rzeźnia': Jeżeli masz tłuste krówki to [...] odsyłaj je czem prędzej do miasta na kurację do *rzeźnicy* [...] - 19/8; zapis w SW jako *mało używane*, w SD - *dawne*;

skarmiać 'karmić, paść czym (zwierzęta)': Ten ostatni bowiem całe prawie wyprodukowane przez siebie zboże sam z rodziną zjada lub *skarmia* dla swego inwentarza - 31/5; w SWi w postaci *skarmiać* jako *przestarzałe*, w SD oceniono jako *rzadkie*;

stecka 'ścieżka': Aż dziwno, że tak długo trwają, zupełnie jak te trawki co to depcesz na *steckach* [...] - 19/4; brak w SL, SW i SD uznają za *gwarowe* w brzmieniu *stecka*; Ł, s. 272 zauważa, że na Litwie nie używa się ogólnopolskiej nazwy *ścieżka*, *dróżka*; notuje też K, s. 433; SGP podaje dokumentację z całej Polski;

tameczny 'tamtejszy': [...] niezbędnym jest przywrócenie *tamecznej* ludności polskiej możliwości używania swobodnie języka rodzinnego przy posługach religijnych [...] - 1/3; notują SL, SWi, SW; SD uznaje za *wychodzące z użycia*; zapis z kresów w K, s. 439;

tłoka 'czyn społeczny': [...] deputaci wyznaczają dzień ogólnej *tłoki* [...] - 26/7; SL rejestruje w znac. 'pańszczyzna', SWi dodatkowo 'roboty z dobrej woli przez gromadę wiejską odbywana', SW zaś - 'pomoc sąsiedzka', podobnie SD; z kresów północno-wschodnich podaje K, s. 441; współcześnie notuje M, s. 198-199; SGP podaje głównie z terenów wschodnich i południowo-wschodnich;

uczęstować 'poczęstować, ugościć': [...] gościnnie gospodarz *uczęstował* ich gęsiną [...] - 39/5; SW rejestruje jako *staropolskie*;

wcale 'całkiem': [...] "Dni pieśni" [...] udały się *wcale* dobrze [...] - 34/1; w SWi ocenione jako *prowincyjne*, a w SD jako *przestarzałe*;

zadawalniać się 'zadowalać się': [...] *nie zadawalniamy się* tym, czym *zadawalniali się* nasi pradziadowie [...] - 22/4; Jest to skutek niepokornionych apetytów młynarzy i piekarzy, którzy *nie zadawalniają się* uczciwym zarobkiem - 35/4; notuje jedynie SW jako *mało używane*;

zadawalniający 'zadawalający': Odpowiedzi *zadawalniającej* [...] nie otrzymamy [...] - 32/4; zapis w SW jako *mało używane*; por. *zadawalniać się*;

zadowolnić się 'zadowolić się': [Niemłoda osoba] *Zadowolni się* niedużym wynagrodzeniem - 10/8; [...] musimy *zadowolnić się* połową ładunku - 27/5; w SW z ograniczeniem *mało używane*, a w SD zarejestrowane jako *przestarzałe*, dziś *niepoprawne*;

zakupno 'zakup': [...] w rozchodach zaś figuruje równoznaczna cyfra na *zakupno* materiałów dla budowy kolei - 5/1; Komisja wysłana do Szwecji [...] dla *zakupna* zwierząt zakupiła już pierwszy transport [...] - 19/7; SL notuje jedynie przymiotnik *zakupny* 'do zakupienia', SWi podaje bez ograniczeń, SW - jako *mało używane*, SD zaś - z kwalifikatorem *przestarzałe*;

2. Wyrazy przestarzałe mające odpowiedniki w języku rosyjskim

Wśród przestarzałego słownictwa ogólnego wydzieliłam grupę polskich archaizmów mających odpowiedniki kształtowe i znaczeniowe w języku rosyjskim. Można więc mówić tu o ewentualnym podtrzymującym wpływie tego języka.

bankrutka 'papieros skrócony w bibułę lub papier': [...] rolnik [...] skręca *bankrutkę*, którą pali bez żadnej myśli [...] - 32/7; A czy nie lepiej byłoby zamiast *bankrutki* mieć gazetkę [...] - 32/7; nie rejestrują SL i SWi; zapis w SW bez ograniczeń, a w SD z kwalifikatorem *przestarzałe*; znane z kresów północno-wschodnich (K, s. 334 i RSW, s. 83); por. ros. банкротка;

bezdarny 'niezdarny': [...] poszczególne słowa pełzały w powietrzu jak *bezdarne* płazy [...] - 14/5; SL, SW notują bez ograniczeń, w SWi z kwalifikatorem *wyraz nieużywany*, a w SD - *dawne*; por. ros. бездарный;

cukrowy: *cukrowa choroba* 'cukrzyca': Za najważniejsze odkrycie należy uważać między innymi: [...] ogólne zaprowadzenie do medycyny "insuliny" przeciwko *chorobie cukrowej* - 22/7; SWi, SW nie notują takiego połączenia, a w SD zarejestrowane jako *dawne*; por. ros. сахарная болезнь;

duchowny 'duchowy': [...] car był *duchownym* wodzem narodu - 7/4; [...] ciemny las // hymn błagalny wznosił za nas // O *duchownych* wad poznanie [...] - 36/2; notują SL i SWi; w SW z uwagą *mało używane*, a w SD z ograniczeniem *dawne*; wspólnie podaje Sł, s. 29; kalka semantyczna właściwa z ros. духовный 'duchowy' i 'duchowny';

igrać 'grać': W porze letniej, pod domami, na spróchniałych ławkach *igrają* dzieci [...] - 39/3; [...] spotkał na morzu stado wielorybów, które *igrały* między sobą [...] - 38/7; SW opatruje kwalifikatorem *staropolskie*, SD - *dawne*, dziś *poetyckie*; por. ros. играть;

imię 'nazwisko': Podanie o przyjęcie do szkoły [...] winno być podawane na *imię* inspektora powiatu - 1/4; użycie znane słownikom SL, SWi, SW, SD; raczej rozszerzenie znaczenia pod wpływem języka rosyjskiego; por. ros. написать заявление на имя декана; wspólnie notuje M, s. 240; Sł, s. 33-34; Me, s. 69;

jagoda 'drobny miękki owoc': A wielka szkoda, bo *jagoda* z tego krzewu jest jedną z najwcześniejszych [...] - 5/5; Przytem i w sadach zrzadzają szkody dziurawiąc dojrzałe *jagody* i owoce - 18/6; [...] jest to pasożyt grzybek, który występuje na *jagodach* agrestu [...] - 5/5; zapis w SL, SWi, w SW w znac. 'najczęściej czernica lub poziomka'; por. ros. фрукты и ягоды; wspólnie notuje M, s. 282; Sł, s. 35;

koł 'kij': [...] gospodarz walił a walił ją *kołem* po bokach [...]. Połamawszy jeden *koł* brał drugi i bił - 14/7; starsze słowniki notują bez ograniczeń, SW odsyła do hasła *kół*, w SD jako *przestarzałe*, Ł, s. 29 i Sz, s. 68 przestrzegają przed użyciem rzeczownika *koł*, za poprawny uznają *kół*; por. ros. кол;

mimo 'obok': Przechodzący *mimo* p. K. podszedł do p. B. i poradził by nie stała tutaj [...] - 12/2; Jadąc pociągiem *mimo* Datnowa [...] uwagę podróżnych przykuwają ładne gmachy [...] - 38/5; znane SL, SWi, SW; SD ocenia leksem *mimo* w znac. 'obok' jako *przestarzały*, z kresów poświadczają Ł, s. 128; wspólnie notuje M, s. 189; zarejestrowane też w Sł, s. 49; por. ros. мимо 'obok';

nadpis 'napis': [...] był to protest kupców przeciw zamazywaniu tytułów i *nadpisów* smołą w noc z 20 na 21 listopada roku ubiegłego - 5/6; SL, SWi rejestrują bez ograniczeń, SD podaje za SL; por. ros. надпись;

popętnić się 'uzupełnić się, zwiększyć': [...] nie traćmy nadziei, że poprzednie cyfry znów się *popętnią* i pod każdą polską strzechę co tydzień będzie witać "Chata Rodzinna" [...] - 30/8; w SL brak znaczenia, w SW w postaci *popętnić* w znaczeniu 'dopełnić' uznane za *błędne*, a w SWi jako *gwarowe* i wyraz, którego należy unikać, SD rejestruje z kwalifikatorem *dawne*; por. ros. пополнить запасы 'uzupełnić zapasy';

prowizor 'pracownik apteki': [...] uczniowie aptekarscy, którzy [...] pragną składać egzamina dla otrzymania stopnia pomocnika *prowizora*, powinni niezwłocznie złożyć podanie

[...] - 15/5; SD rejestruje jako *przestarzałe*; w języku rosyjskim funkcjonuje analogiczne провизор 'аптечный работник';

przyznanie 'uznanie': Zainteresowanie to zwiększa sprawa *przyznania* Sowietów [...] - 3/4; [...] *przyznanie* Sowietów musiałoby się spotkać z pewnymi trudnościami [...] - 3/4; [...] sprawa *przyznania* Sowietów [...] stanowi jeden z punktów programu partii robotniczej w Anglii - 3/4; rejestrują to znaczenie słowniki języka polskiego; por. jednak ros. признать границы 'uznać granice';

republika 'republika': Prezydent *Republiki* podpisał nominację p. Budrysa [...] - 43/4; w SL i SWi nie ma takiego hasła, SW notuje bez ograniczeń, w SD z kwalifikatorem *dawne*; por. ros. республика;

roboczy: *robocze ręce* 'ręce do pracy': We Francji [...] brak *rąk roboczych* [...] - 34/4; Fabryki i zakłady przemysłowe [...] zmniejszają ilość *rąk roboczych* - 34/4; [...] życie gospodarcze osiągnęłyby taki rozmach, że *rąk roboczych* by w kraju zabrakło [...] - 30/2; w SD zapis jako *przestarzałe* (brak *rąk roboczych*); por. ros. рабочие руки;

spuszczać się 'schodzić': Ustają wówczas wszelkie roboty, a proboszcz *spuszcza się* na dno kopalni [...] - 4/5; [...] całe tłumy *spuszczają się* do podziemi - 6/3; Przez komorę Fryderyka *spuszczają się* podróżni na piętro trzecie [...] - 6/3; odnotowane w SL, SWi, SW; w SD w zbliżonym znaczeniu; por. ros. спускаться; współcześnie rejestruje M, s. 287-288; Sł, s. 87-88;

trup 'zwłoki': Niekiedy [...] znajdowano w krzakach *trupa* któregoś z mieszkańców - 39/4; obecne wprawdzie w tym znaczeniu w słownikach, wydaje się jednak rzadsze niż *zwłoki*; por. ros. труп 'trup' i 'zwłoki'; współcześnie notuje Sł, s. 93-94;

tuziemiec 'tubylec': [...] *tuziemcy* zmusili nieszczęsną ofiarę, aby wdrapała się na drzewo [...] - 39/7; [...] *tuziemcy* składali ofiary z ludzi straszliwemu drzewu - 39/7; w SWi z kwalifikatorem *nieużywane*, SW ostrzega przed jego użyciem, SD zaś ocenia jako *rzadkie*; por. ros. туземец;

udobrodziejstwowanie 'obsypanie dobrodziejstwami': Dziś są [...] gorliwymi orędownikami i rzecznikami przyszłych *udobrodziejstwowań* [...] - 2/3; nie rejestrują SL i SWi; w SW ocenione jako *mało używane*, a w SD - *dawne*; por. ros. облагодетельствовать;

wanny 'kąpiele': *Wanny* ze źródeł siarczanych sporządzane są po cenach przystępnych - 25/7; znaczenie to notują SWi i SW; w SD z kwalifikatorem *przestarzałe*; por. ros. ванны 'kąpiele' i 'wanny'; zob. też M, s. 289; Sł, s. 96.

3. Wyrazy przestarzałe mające odpowiedniki w językach wschodniosłowiańskich (białoruskim i rosyjskim)

Zgromadzone tu jednostki mają ściśle odpowiedniki w języku białoruskim i rosyjskim. Trudno zatem określić, który z języków wywarł ewentualny wpływ na podtrzymywanie tych

osobliwości w badanej odmianie polszczyzny. Większość omówionych tu leksemów odnajdziemy w pracach poświęconych polszczyźnie kresów północno-wschodnich.

bieda 'nieszczęście': Prócz tego znalazła się nowa *bieda*: wraz z likwidacją rekwizycji zabrano się energicznie do ściągania zaległości za trzy lata ostatnie [...] - 1/6; Tam [...] pracują ludzie bardzo nam życzliwi i zawsze w naszych *biedach* nam poradzą - 5/5; [...] wspólne mieli *biedy* i radości [...] - 2/7; nie zawsze odcień znaczeniowy 'nieszczęście' jest wyraźny, jednakże leksem *bieda* w badanym tygodniku wykazuje bardzo dużą frekwencję; słowo *bieda* w znac. 'nieszczęście' znane było w dziejach języka ogólnopolskiego (SL, SWi, SW); znaczenie to poświadcza także SD; być może na kresach utrzymywało się ono pod wpływem błr. *бѣда* lub ros. *беда* (С ним случилась *беда* i Przytrafiło się mu nieszczęście); zob. też M, s. 179; Sł, s. 22; Me, s. 65;

krupy 'kasza': A tu chodzi o *krup* garniec [...] - 40/8; 2. [cło] Od kgl mąki i *krup* 45 centów [...] - 43/4; jest w SL, SWi, SW; w SD jako synonim *kaszy*; poświadczone w północnokresowej polszczyźnie w K, s. 378; M, s. 186; B, s. 23; na kresach rozróżnienie nazw *krupy* i *kasza* utrzymuje się pod wpływem wschodniosłowiańskim; por. błr. *крупы* i ros. *крупя*;

podżyły 'w podeszłym wieku': - Ile mi pan dajesz lat? - z zalotnym uśmiechem pyta swego sąsiada *podżyła* już, mocno wymalowana dama - 34/8; znane słownikom (SL, SWi, SW); w SD z ograniczeniem *przestarzałe*; poświadczone w polszczyźnie północnokresowej w Ł, s. 209; K, s. 408; RSW, s. 99; por. błr. *падзлы* i ros. *пожилой*;

sumiot 'zaspas śnieżna': [...] nie możemy się rozminąć i zapadamy w *sumioty* po brzuchy - 26/7; [...] każdy właściciel powinien przed swoją chatą oczyszczać drogę z *sumiotów* [...] - 26/7; rejestruje SWi jako *provincjonalne*, SW - *gwarowe* z przykładem z Syrokomli, SD - *dawne*, dziś *gwarowe wschodnie*; jest w K, s. 433; por. błr. i ros. *сумѣт*;

świekra 'matka męża lub żony, teściowa': [...] [Salomon] mając siedemset żon, miał tyleż *świekr*; w takim towarzystwie nie mógł mieć humoru - 21/8; znane SL; SWi odsyła do hasła *teścia*; w SD bez ograniczenia; poświadczone w polszczyźnie północnokresowej w K, s. 438; por. błr. *свѣкраў* i ros. *свекровь*;

wieczorynka 'zabawa wieczorna na wsi': Urządzał teatry, "wakaruszki" (*wieczorynki*) - 23/4; Często w braku lepszego zajęcia, spędzała ona czas wolny w różnych podejrzanej jakości "restauracjach" lub gdzieś na podobnych "*wieczorynkach*" - 47/4; znane SWi jako *provincjonalizm*; w SW bez ograniczeń, w SD z kwalifikatorem *przestarzałe*, dziś *gwarowe*; poświadczone w polszczyźnie kresów w K, s. 447; por. błr. *вечарынка* i ros. *вечеринка*;

wiedzieć 'znać': Otóż dobrze *wiedzieć* kilka sposobów zalecanych w razie nieszczęścia przez doświadczonych gospodarzy - 15/4; [...] *nie wiemy* dnia ani godziny [...] - 19/7; może to być dawna cecha archaiczna podtrzymana wpływem języka białoruskiego; czasownik ten ma też oparcie w języku rosyjskim; por. błr. *знаць* i ros. *знать* ('wiedzieć' i 'znać'); współcześnie notuje M, s. 141; Sł, s. 98.

II. Rusycyzmy

Rusycyzmów z rocznika 1924 wynotowałam 48. Do grupy tej włączam te jednostki, które pojawiły się w polszczyźnie północnokresowej wskutek oddziaływania języka rosyjskiego. Za rusycyzmy uznałam też te wyrazy, które w języku rosyjskim są pożyczkami z obcych systemów. Część z nich poświadczona została w pracach poświęconych polszczyźnie północnokresowej. Rezygnuję tu z opisu jednostek, które choć mają ścisłe odpowiedniki w języku rosyjskim, najprawdopodobniej powstały na podłożu białoruskim. Włączam je do grupy wschodnioslawizmów.

brandmajster 'naczelnik straży ogniowej': W roku zeszłym zmarł nam nieodżałowanej pamięci *Brandmajster* I Kollonny [...] - 9/8; notuje SWi w postaci *brandmejster*, znane SW, w SD z kwalifikatorem *przestarzałe z niem.*; por. ros. брандмейстер;

chewra 'kompania, towarzystwo': Całe *chewry* takich aligantów są, co przez cały dzień się po mieście włóczą [...] - 5/6; słowniki nie rejestrują; potwierdza z kresów RSW, s. 85;

czrezwyczajka 'Nadzwyczajny Komitet do Walki z Kontrewolucją': W Württembergji wykryto komunistyczną organizację terrorystyczną, która miała charakter *czrezwyczajki* - 20/4; w słownikach brak, por. ros. чрезвычайка;

czynownictwo 'urzędniczy': Jego nieustrasżoność w obronie interesów miasta przeciwko interesom *czynownictwa* rosyjskiego, była powodem jego uwięzienia [...] - 10/2; w SL brak, SWi notuje tylko *czyn* jako *provincjonalne*, w SD *czynownik* jako *dawne*; na kresach potwierdza *czyn* K, s. 346; por. ros. чиновничество;

dusza 'człowiek, osoba': [...] miałby kraj 36 milionów litów oszczędności rocznej, czyli po 18 litów na *duszę* ludności [...] - 5/2; Na 100 *dusz* ludności wypada zatem w Litwie 21 konie [...] - 3/7; [...] 55452 *dusz* ludności [...] daje 2640 dzieci do szkół [...] - 7/3; w SL brak, w SW z cytatem z Mickiewicza, w SD z przykładami z Żeromskiego, Pola, Mickiewicza; z kresów północno-wschodnich podaje K, s. 352; por. ros. pot. душа 'człowiek';

dystans 'odcinek': [...] deputaci wyznaczają dzień ogólnej tłoki i zjeżdżają sami na uczątki, czyli *dystansy* [...] - 26/7; jedynie SWi rejestruje to znaczenie; por. ros. дистанция 1. 'dystans, odległość', 2. sport. 'dystans', 3. 'odcinek drogowy';

dzieńgi 'pieniądze': A w tym pierwszym, co dał wstęgi, // Brata mieć bym rada; // A w tym drugim, co dał *dzieńgi*, // Teścia lub sąsiada [...] - 46/4; zapis w SW z kwalifikatorem *mało używane*; K, s. 355 rejestruje leksem *dziega*; jest to pożyczka ze staroruskiego; por. ros. деньги;

inwentarz 'sprzęt': Każdy, kto ile może, [...] ochoczo niesie na dom dla szkoły na zaopatrzenie jej w *inwentarz*, książki [...] - 3/6; kalka znaczeniowa ros. инвентарь 'inwentarz' i 'sprzęt'; współcześnie na kresach potwierdza M, s. 240; podaje też Sł, s. 34-35;

isprawnik 'naczelnik powiatu carskiej Rosji': Poseł Kajrys porównuje prezesa Ministrów p. Tumenasa do przedwojennego jezioroskiego *isprawnika* [...] - 45/3; notują SWi i SW; w SD jako *historyczne*; por. ros. исправник;

ist inny 'prawdziwy': [...] twój przyjaciel zgałganiały, zabrał *istinne* me kraje! - 35/3; por. ros. истинный;

kierownicza 'przywódczyni': [...] maszyniści i palacze kolei żelaznych stanowczo nie chcą uważać partji robotniczej za swoją polityczną *kierowniczkę* - 5/3; kalka semantyczna ros. руководительница;

kierownik 'przywódca': [...] byli to ci, którzy sposobią się na [...] *kierowników* narodu litewskiego - 11/4; [...] idziemy na radę do proboszcza, że to niby nasz *kierownik*, ojciec duchowny [...] - 2/6; kalka semantyczna ros. руководитель; współcześnie rejestruje Sł, s. 38; por. *kierownicza*;

kolonna 'kolumna': W roku zeszłym zmarł nam, nieodżałowanej pamięci Brandmajster I *kolony* [...] - 9/8; por. ros. колонна;

korojed 'kornik': Znaczne przestrzenie lasów w Olickim powiecie nawiedziła klęska w postaci gąsienicy zwanej u nas "*korojedem*". "*Korojed*" zwykle pojawia się w lasach źle dopilnowanych [...] - 33/5; w SW w postaci *korojad*; por. ros. короед;

miejsowość 'teren, okolica': Miasteczko Rytowiany leży w zdrowej *miejsowości* [...] - 41/7; kalka semantyczna ros. местность 'miejsowość' i 'teren, okolica';

mitraljeza 'kartaczoznica': [...] znaleziono 1500 granatów, karabinów, *mitraljez* i wiele materiału wojennego - 7/3; wyraz ten odnotowano w SW bez ograniczeń, a w SD jako galicyzm w znaczn. 'dawne działo szybkostrzelne'; na źródło ros. wskazuje postać fonetyczna wyrazu; por. ros. митральеза;

nadzielić 'wydzielić, obdarzyć': [...] wszystko było przeznaczone dla czeladzi, dla której kupiono dwa tuziny wielkich nowych misek, aby każdemu *nadzielić* czubatą porcję wszelakiego mięsiwa - 16/2; znane SL i SWi; SW ocenia jako *niepoprawne*; postać *nadział* piętnuje Ł, s. 140; zapis z kresów północno-wschodnich w postaci *nadzielać* w K, s. 392 (potraktowane jako rusycyzm); por. ros. наделить;

niemaloważny 'ważny, niebagatelny': *Niemaloważną* jest także okoliczność w trudności zaprawiania większej ilości nasienia do siewu [...] - 30/7; por. ros. немаловажный;

nowonadzielony 'gospodarz, który otrzymał nową ziemię': Oczywiście *nowonadzieleni* gospodarze [...] najgorszymi są płatnikami [...] - 1/6; por. ros. новонаделённый; zob. też *nadzielić*;

ober-wachmistrz 'stopień wojskowy w carskiej Rosji': Wówczas *ober-wachmistrz* policji zakomenderował "w tył" [...] - 44/4; *Ober-wachmistrz* nazajutrz umarł w Kłajpedzkim szpitalu - 44/4; por. ros. обер-вахмистр;

objeźczyk 'strażnik konny': *Objeźczyk* tymczasem chodził naprzód i w tył po niewielkiej przestrzeni - 42/7; Głosy *objeźczyków* i pruskich żandarmów ucichły [...] - 42/6; Wójta *objeźczyki* mają za spokojnego człowieka [...] - 40/5; w SL jest tylko postać *objeźnik*, w SWi brak hasła, w SW - *gwarowe*, w SD w formie *objeźnik* jako *dawne*, por. ros. объездчик;

około 'koło, w pobliżu': [...] zatrzymali pociąg *około* tunelu - 49/6; [...] *około* Symferopolu włościanie zaaresztowali komunistów [...] - 33/3; kalka semantyczna ros. около; współcześnie notuje M, s. 246; Sł, s. 58;

order 'przydział': Po wpłaceniu do Kasy Magistratu pieniędzy i otrzymaniu odpowiedniego *orderu* [...] drzewo będzie wydawane w dniu pracy [...] - 4/6; znane SW w zbliżonym znaczeniu; por. ros. ордер;

osobisty: *osobisty skład* 'skład osobowy': *Osobisty skład* członków w wyżej wymienionych Samorządach gminnych przedstawia się pstro [...] - 40/5; kalka semantyczna ros. личный 'osobisty' i 'osobowy';

podradczyk 'dostawca, antreprenier': [...] naprawa takowych powinna być obowiązkowo oddawana z publicznej licytacji by usunąć wszelki cień podejrzenia [...] ze strony *podradczyków* - 26/7; notuje SW; por. ros. подрядчик;

polny 'polowy': W razie gdyby nawał robót *polnych* nie pozwolił gospodarzowi skuteczniej siew [...], niech lepiej odłoży zimową orkę [...] - 28/7; kalka semantyczna ros. полевой 'polowy' i 'polny'; por. полевые работы 'prace polowe'; współcześnie rejestruje Sł, s. 65;

premia 'nagroda': *Premia Nobla* [tytuł]; [...] corocznie wydaje się *premj*a, czyli nagroda tym ludziom, których prace [...] zostały uznane za najlepsze [...] - 46/3; SW leksem *premia* uważa za *niepoprawny*; por. ros. Нобелевская премия;

przyjmować pod uwagę 'brać pod uwagę': Jednak szanowna gazeta *nie przyjmuje pod uwagę*, iż młyny [...] zmuszone są robić duże zapasy zboża [...] - 35/4; w poradnikach językowych odnotowano inną postać tego zwrotu, a mianowicie *przyjąć w uwagę* (por. Cz, s. 28), będącą kopią ros. принимать во внимание; na kresach w postaci *przyjąć w uwagę* rejestruje K, s. 471;

przyjąć udział 'wziąć/brać udział': W gaszeniu ognia *przyjęty udział* strażę ogniową z Zośl i Koszedar - 41/4; Litewscy dziennikarze w zjeździe *udziału nie przyjmą* - 27/3; częste; zwrot piętnowany w pracach poprawnościowych; por. Cz, s. 28; Ł, s. 236; Sz, s. 180; por. ros. принять/принимать участие;

przytrzymać się 'przestrzegać (zasad)': [...] był nieporządek, *nie przytrzymywano się* ustaw [...] - 43/6; Gospodarz domu ma prawo żądać wydalenia lokatora [...], jeżeli lokator *nie przytrzymuje się* prawideł [...] - 27/6; częste; por. ros. придерживаться правил;

relsy 'szyny (kolejowe)': [...] na moście na rzece Łoki zeszedł z *relsów* pociąg towarowo-pasażerski - 31/5; w SWi i SW uznane za anglicyzm, w SD - dawne z ang.; jako rusycyzm notuje Cz, s. 30; por. ros. рельсы;

robot 'praca': Jako ostatnia *robot*a w ugorze jest to orka przedsięwzięta - 28/2; [...] zajmuje się z woli rządu *robotą* państwową w Kłajpedzie i Niemczech - 1/8; *Roboty* przygotowawcze w toku - 8/7; kalka semantyczna ros. работа;

rozjeżdżać 'być ciągle w rozjazdach, rozbijać się': Tysiące mówców i agitatorów *rozjeżdża* samochodami i wygłasza mowy [...] - 42/2; [...] nawet sam prezes [...] *rozjeżdża*

automobilem [...] i wygłasza mowy [...] - 42/2 - jako rusycyzm zanotowane w K, s. 471; współcześnie notuje Sł, s. 79; por. ros. разъезжаться;

rozliczać 'liczyć na coś': Pozatem na zwycięstwo w tej walce językowej trudno *rozliczać* [...] - 28/2; rejestruje jako rusycyzm K, s. 471; por. ros. рассчитывать;

szlujący 'urzędnik': W niektórych urzędach zmniejszenie ilości *szlujących* dosięga połowy ogólnej ilości [...] - 4/1; [...] zmieniono też zasadniczo umowę ze *szlującymi* zajętymi przy remontach - 4/1; por. ros. служащий;

snowidzenie 'widzenie senne': To co się mówi o *snowidzeniach* da się i o tych przepowiedniach francuskiej wróżki powiedzieć, że "sen - mara, Bóg - wiara" - 2/3; por. ros. сновидение;

spotkać 'powitać': W Warszawie *spotkały* go wyższe władze duchowne [...] - 17/4; Komisję *spotkała* straż honorowa z orkiestrą - 7/3; [...] rewolucjoniści *spotkali* ją strzałami rewolwerowymi - 10/5; częste; jedynie SW rejestruje w znac. 'podjąć czym, powitać'; jako rusycyzm piętnuje Ł, s. 269; w postaci *spotykać* jako rusycyzm podaje z kresów K, s. 471; współcześnie notuje M, s. 196-197; Sł, s. 86; rozszerzenie znaczenia na kresach nastąpiło pod wpływem ros. встретить 'spotkać' i 'powitać';

spotkany 'powitany': udają się oni najprzód do Wiednia, gdzie zostaną *spotkani* przez posła francuskiego [...] - 24/3; [...] w Turmoncie został *spotkany* i odprowadzony do Warszawy przez polskiego ministra komunikacji - 17/4; por. ros. встреченный; zob. też *spotkać*;

starowier 'starowiec': [...] każda z nich w listach wystawia swych kandydatów, jak to: [...] grupa żydowska, grupa *starowierów* i odłamki innych partji - 35/7; por. ros. старовер;

szstamp 'pieczęć': podrobione banknoty [...] mają serię C, na przedniej stronie *szstamp* Nr 4 [...] - 42/5; por. ros. штамп;

sztraf 'kara': Gospodarz domu [...] karany jest *sztrafem* pieniężnym w wysokości do 50 procent sumy [...] - 27/7; w SW jako *gwarowe*, w SD z kwalifikatorem *przestarzałe*, dziś *gwarowe*, w K, s. 467 jako rusycyzm; por. ros. штраф;

sztrafować 'karać': [...] komisje drogowe [...] *sztrafują* za niedostateczne wyźwirowanie [drogi] [...] - 27/5; To też w Anglii żadne władze [...] nigdyby się nie ośmieliły ani *sztrafować* ani zamykać organów prasy [...] - 29/4; [...] nie ma kogo *sztrafować* - 27/5; zapis w SW; por. ros. штрафовать; zob. też *sztraf*;

uczątek 1. (o ziemi) 'odcinek, działka, część': [...] właścicielom *ucząstków* ziemi [...] wypłacało się odszkodowanie [...] - 30/4; [...] dzielą na części proporcjonalnie do rozmiaru każdego *ucząstka* [...] - 26/1; Na jednych więc *ucząstkach* nie będzie żadnej roboty, na innych mało, a na błotnistych i niskich nawet bardzo dużo - 26/7; 2. 'rewir, odcinek drogi': [...] w tej liczbie trzeba zrozumieć nie tylko gospodarzy mających *ucząstki* drogowe, lecz i również posiadających ziemskiej własności, a więc i *ucząstków* [...] - 26/7; Sł w znac. 'częstka, udział' odsyła do hasła *częstka*; w SW znac. 'dział, działek' jako *mało używane*; w SD brak; por. ros. участок 1. 'część', 2. 'działka ziemi', 3. 'odcinek, rewir';



ucząstkowy 'działkowy, osoba odpowiedzialna za działki': [...] uczestnicy wybierają z pomiędzy siebie 2-3 *ucząstkowych* deputatów drogowych [...] - 26/7; notuje SW; por. ros. участковый; zob. też *ucząstek*;

urjadnik 'urządnik, podoficer policji': Carska Rosja [...] runęła jak zgniły i zmruszały gmach powalając gruzami armię swoich żandarmów, *urjadników* [...] - 5/6; por. ros. урядник;

won 'precz': Poszedł won, ty gadzino!; wyraz poświadczony w SL, SWi, SW, SD - *pospolite* z ros.; por. ros. вон;

wypaść 'spaść (o śniegu, deszczu)': W okręgach Wenecji i Bolonji *wypadł* duży śnieg - 2/4; [...] w ciągu zimy *wypadło* dużo śniegu - 12/4; Na południu Francji *wypadł* obfity śnieg - 40/2; jedynie SL notuje *wypadły dżdże* z nieba; por. ros. выпал снег; współcześnie rejestruje M, s. 256;

wypisywać 'zamawiać, prenumerować': [...] Narbutt agituje gdzieś na prowincji, żeby ludzie *wypisywali* "Chatę" [...] - 19/1; *Wypisując* z zagranicy nasiona powyższych roślin należy podawać łacińskie nazwy [...] - 47/7; poświadczony w SW jako *niepoprawne*; piętnują w tym znaczeniu Cz, s. 38 i Ł, s. 339; por. ros. выписывать 'wypisywać' i 'zamawiać'.

III. Białorutenizmy

Wynotowałam dwa białorutenizmy, a mianowicie:

duha 'pałak drewniany, przymocowany do chomąta': Koń biegnie miarowo, ledwie *duhę* nad głową jego widać jak się porusza monotonnie - 13/5; znane SL i SWi; w SW jako *staropolskie*; zapis z kresów w K, s. 352; por. błr. i ros. дуга; o przynależności do białorutenizmów rozstrzyga błr. *h* wobec ros. *g*;

fest 'odpust': Dnia 8go września liczne tłumy pobożnych przybyły do miasteczka na doroczny *fest* [...] - 37/6; SL notuje *fest* w znac. 'dzień wesoły, publiczny, uroczystość'; SW ocenia jako *provincjonalizm*, SD - *dawne* 'święto, uroczystość'; według K, s. 355 północnokresowy *fest* to archaizm leksykalny o nieco zmienionym od staropolskiego znaczeniu; podobne znaczenie ma błr. фест; na kresach notuje też RSW, s. 88.

IV. Wschodniosławizmy

Do grupy tej zaliczyłam jednostki słownikowe, które mogły się pojawić w dialekcie północnokresowym zarówno pod wpływem języka białoruskiego, jak i rosyjskiego. Leksemy te bowiem mają swoje odpowiedniki znaczeniowe i kształtowe w obu językach. Część jednostek poświadczono w pracach poświęconych polszczyźnie kresów północno-wschodnich. Napotkałam 4 takie wyrazy.

blin 'placek, rodzaj naleśnika': Czarnego chleba oraz potraw mącznych, jak kluski, łazanki, *bliny* i innych [...] również tam się nie używa - 48/1; w SL brak, znane SD; por. błr. i ros. блин, па kresach potwierdzają K, s. 335; B, s. 22;



brechać 'łgać, kłamać': Co ty *brechasz*, nienawistny, las jest mój [...] - 35/3; rejestrują SWi, SW, w SD z ograniczeniem *potoczne*, notuje K, s. 338; w RSW, s. 84 odnotowany leksem *brechun*; por. błr. брахаць i ros. брехать (*potoczne*);

jak raz 'właśnie, w sam raz, akurat': Powstanie wybuchło *jak raz* wówczas, gdy przedstawiciel republiki Chiny oświadczył w Moskwie, że "cały naród Chiny" opłakuje śmierć Lenina - 13/4; zapis w SWi jako *niepoprawne*, w SD - *pot. regionalne*; Ł, s. 80 uznaje za rusycyzm; zarejestrowane w K, s. 364; por. ros. как раз; jednak też błr. як раз;

nieudały 'nieudany': Zawody miłosne mają statystykę dodatkową: [...] 58 *nieudate* małżeństwa [...] - 5/7; w SW jako *gwarowe*; z kresów rejestruje K, s. 394 w nieco innym znac. 'niezgrabny, niezręczny'; por. błr. няудалы i ros. неудалый;

V. Lituanizmy

Udział lituanizmów jest niewielki - 7 jednostek.

krikszcziony 'chrześcijańscy demokraci': Wytłómaczenie tego objawu należy szukać bodaj w walce partyjnej pomiędzy *krikszczionami* a lewicą [...] - 42/4; Ogólnie zaś daje się zauważyć przewaga ludowców nad *krikszczionami* - 40/5; lit. krikščionis;

kunigas 'ksiądz': Ileż to razy rozmaici *kunigasy* oraz krzykacze [...] odsyłali nas do Warszawy [...] - 36/4; lit. kùnigas;

mergużele, mergużele 'nazwa zabawy dziecięcej, dziewczynka': Dziecko [...] umiejętnie pociągnięte to cukierkiem, to grą w rodzaju "Mergużele, mergużele", powoli przyzwyczajają się do atmosfery szkolnej - 31/2; por. lit. mergužele;

pasas 'dowód osobisty': Dnia 25 września mieszkanka naszej gminy Marja Kmito, wybierając sobie *pasas*, życzyła sobie być zapisaną jako "Lenke" - 44/6; por. lit. pāsas;

poszor/ poszór 'pasza': [...] nadchodzący sezon jesienny może więcej niż poprzedni spowodować pożarów z krestencją i *poszorem* - 35/6; [...] stracili na wiosnę wskutek pożaru cały *poszór*, ziarno, narzędzia [...] - 35/6; notuje tylko SW w postaci *poszor* jako *gwarowe*, zapis w K, s. 412; może to być pożyczka lit.; por. lit. pāšaras;

wakaruszka 'zabawa wiejska': Urządzał teatry, "wakaruszki" (wieczorynki) - 23/4; por. lit. vakarùkos;

wirszajtis 'wójt' Jeżeli będziemy mieli jeszcze księży *wirszajtisów* [...] służba Boża na tem ucierpi - to pewne - 36/5; por. lit. viršaitis.

VI. Osobliwości leksykalne o niejasnej proveniencji

Do grupy tej weszły jednostki, których pochodzenia nie udało mi się ustalić.

sap 'grunt błotnisty': [...] przy takiej uprawie zrobi się z niej [roli] w końcu prawdziwy *sap* - 34/7; znane słownikom; na kresach rejestruje przymiotnik *sapowaty* K, s. 426;

sapowaty 'błotnisty': [...] rola [...] nie była z natury *sapowata* [...] - 34/7; w słownikach bez ograniczeń; zapis w K, s. 426; zob. *sap*;

siewacz 'siewca': Cześć wam *siewacze* swojskiego ziarna po rodzinnym zagonie! - 26/2; w SWi potraktowane jako *gwarowe*;

Podsumowanie

Wśród słownictwa wyekscerpowanego z "Chaty Rodzinnej" z roku 1924 znalazło się 120 jednostek poświadczonych jednym bądź kilkoma wystąpieniami. Składają się na nie: 56 wyrazów przestarzałych, 48 rusycyzmów, 2 białorutenizmy, 4 wschodnioslawizmy i 7 lituanizmów oraz 3 wyrazy o niejasnej proveniencji.

Bardzo licznie w badanym materiale wystąpiły rusycyzmy. Stanowią one aż 40% całego słownictwa. Jest to zapewne pozostałość po silnej rusyfikacji, jakiej była poddana północnokresowa polszczyzna w wieku XIX i początkach wieku XX. Oddziaływanie języka rosyjskiego mogło być w rzeczywistości silniejsze. Świadczy o tym obecność wśród słownictwa przestarzałego aż 20 jednostek (35,7%), które mają odpowiedniki w języku rosyjskim. Silny wpływ języka rosyjskiego oraz białoruskiego potwierdza również 7 elementów wschodniosłowiańskich (12,5%) wśród słownictwa przestarzałego oraz 4 wschodnioslawizmy (3,3%).

Liczny jest też udział słownictwa archaicznego - 46,6%. Przechowywanie dawnych form to cecha charakterystyczna dla tej odmiany polszczyzny.

Nikły jest udział lituanizmów (ok. 5,8%). Przede wszystkim na łamy prasy przedostały się wyrazy litewskie związane z sytuacją polityczną na Litwie Kowieńskiej (np. *krikszczioni* - nazwa ugrupowania politycznego). Tylko jeden leksem: *poszor* był notowany wcześniej w polszczyźnie kresów północno-wschodnich.

21 (17,5%) osobliwych leksemów nadal funkcjonuje w polszczyźnie północnokresowej.

Reasumując, należy podkreślić, że warstwa leksykalna "Chaty Rodzinnej" z 1924 roku była silnie nacechowana regionalnie.

PRZYPISY

¹ K. Podlaski: *Litwini - Białorusini - Ukraińcy: nasi wrogowie - czy bracia?* 1984, s. 46; szerzej o stosunkach polsko-litewskich w okresie międzywojennym zob.: W. Wielhorski: *Polska a Litwa. Stosunki wzajemne w biegu dziejów*, Londyn 1947, s. 243-340; tenże: *Kraje bałtyckie a Rosja*, W: Kurs Spraw Wschodnich. Seria I, Zeszyt 9. Londyn 1949; P. Łossowski: *Stosunki polsko-litewskie w latach 1918-1920*, Warszawa 1966; tenże: *Po tej i tamtej stronie Niemna. Stosunki polsko-litewskie 1883-1939*; tenże: *Litwa a sprawy polskie 1939-1940*, Warszawa 1985; J. Bardach: *Kraje bałtyckie w międzynarodowym dwudziestoleciu*, "Kwartalnik Historyczny" 1973, LXXX, z. 3, s. 682-690; tenże: *O dawnej i niedawnej Litwie*, Poznań 1988; J. Ochmański: *Historia Litwy*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1982; P. Eberhardt: *Polska granica wschodnia 1935-1945*, Warszawa 1993.

² W. Wielhorski: *Litwa współczesna*, Warszawa 1938, s. 73.

- ³ P. Łossowski: *Kraje bałtyckie na drodze od demokracji parlamentarnej do dyktatury (1918-1934)*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1972, s. 58-59; W. Wielhorski: *Litwa ...*, s. 109.
- ⁴ J. Albin: *Liczba i rozmieszczenie Polaków na Litwie*, W: W. Wrzesiński [red.]: *Liczba i rozmieszczenie Polaków w świecie*, Wrocław 1985, cz. II, s. 271.
- ⁵ J. Albin: *Liczba ...*, s. 279.
- ⁶ M. Biruta: *Polskie szkolnictwo powszechne w Republice Litewskiej (1926-1939)*, "Studia Polonijne" 1989, T. 12, s. 225-240.
- ⁷ W. Wielhorski: *Litwa ...*, s. 57-58.
- ⁸ P. Łossowski: *Polska - Litwa. Ostatnie sto lat*, Warszawa 1991, s. 39.
- ⁹ J. Różycki: *Polacy na Litwie*, Warszawa 1929, s. 16.
- ¹⁰ P. Łossowski: *Kraje ...*, s. 132.
- ¹¹ E. M. Schummer (Szermentowski E.): *Nowa Litwa*, Warszawa 1930, s. 124-126.
- ¹² W. Wielhorski: *Litwa ...*, s. 170.
- ¹³ Wykaz słowników wraz z rozszyfrowaniem ich skrótów oraz skróty bibliograficzne umieszczono przed indeksem form północnokresowych.
- ¹⁴ Pierwsza liczba oznacza numer, druga - stronę tygodnika "Chata Rodzinna".
- ¹⁵ Leksem *kopańka* w znaczeniu 'niecka' rejestruje też S. Szober i opatruje go kwalifikatorem *provincjonalizm litewski, którego należy unikać*; (zob. S. Szober: *Słownik ortoepiczny. Jak mówić i pisać po polsku*, Warszawa 1937).

О РЕГИОНАЛЬНОЙ ЛЕКСИКЕ В КАУНАССКОМ ЕЖЕНЕДЕЛЬНИКЕ „CHATA RODZINNA”

Резюме

Анализ проводится на материале еженедельника „Chata Rodzinna”, издаваемого в Каунасе в период между первой и второй мировой войнами.

Настоящая статья представляет собой попытку показать особенности лексического пласта, то есть те слова и словосочетания, которые в исследуемый период не употреблялись в общепольском языке. Эта лексика группируется в 5 классов: 1. устаревшие слова (56 единиц), 2. русизмы (48 единиц), 3. белорусизмы (2 единицы), 4. восточнославизмы (4 единицы), 5. литуанизмы (7 единиц), 6. лексика неизвестного происхождения (3 единицы).